

*М. В. Казлоў
Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт
(г. Мінск, Рэспубліка Беларусь)*

УЛАДА І МОВА: РЭАЛЬНАСЦЬ «НАВАМОЎЯ» Ў СВЕЦЕ ГЛАБАЛІЗМА

Сёння ў свеце ўсё часцей можна пачуць аб канцэптах Hate speech і post-truth, якія пранікаюць ва ўсе сферы нашага жыцця, падмацаваныя СМІ і сацыяльнымі сеткамі, вядуць да гвалту, ксенафобіі і войнам ў цэлым.

Вядома, такі дыскурс існаваў заўсёды, паколькі сама чалавечая прырода прасякнута і ўтрымлівае ў сабе гвалт і агрэсіўныя паводзіны ў розных іх праявах. І з гэтым мы павінны змірыцца. Як дакладна заўважыў у сваёй працы Э. Фром: «... яно запраграмавана ў чалавеку і звязана з прыроджаным інстынктам, які чакае свайго месца і часу...» [9, с. 13]. Разам з тым варта разумець, што агрэсія, якая існуе ў нас, мае два пачаткі і калі адзін з іх – гэта абарона, іншы – гэта менавіта асаблінасць чалавека, г. зн. яго дэструктыўнасць. Аднак сёння мы назіраем нешта большае – наша дэструктыўнасць перайшла ў мову, якая стала моцнай зброяй, якая змагла злучыць у сабе культурныя, рэлігійныя і ідэалагічныя бар’еры. Менавіта таму сама мова і стварала гэтыя бар’еры, захоўваючы аўтаномнасць у розных дыскурсіўных асамблеях, хоць мяжа спіраецца і нівеліруецца і сёння, яна можа накіроўваць і кантраляваць зусім розныя групы, этнасы і народы, а нашы моўныя канструкты уніфікуюцца. Разам з тым галоўнай асаблівасцю чалавечай культуры заўсёды з’яўлялася разнастайнасць моў, якія могуць па-рознаму прайграваць розныя паняцці і ствараць зусім розныя сацыяльныя канструкты. У гэтым выпадку небяспека крыецца ў тым, што сама мова дадзена нам, каб рабіць нас унікальнымі, ператвараецца не ў сродак камунікацыі, а ў рэальнаю масаваю зброю, якую немагчыма будзе кантраляваць і спыніць.

Варта разумець, што гэтыя праблемы з’яўляюцца адлюстраваннем мінулых баталій, якія можна знайсці як у працах антычных і сярэднявечных мысляроў, так і ў працах пісьменнікаў на працягу ўсяго чалавечага жыцця. Зыходзячы з гэтага можна казаць не толькі аб вуснай прамове і мове наогул, але і пра пісьменства і яе функцыі, якая, па словах Клода Леві-Строса, «... складалася ў тым, каб палегчыць ўсталяванне рабства. Выкарыстанне пісьменства ў бескарыслівых мэтах для інтэлектуальнага і эстэтычнага задавальнення з’яўляецца па меншай меры другой функцыяй, калі не зводзіцца ў большасці выпадкаў да сродку, спры-

яе ўмацаванню, абгрунтаванню і маскіроўцы першаснай функцыі» [4, с. 313]. Улада пісьма адчыняла вялізныя магчымасці перад тымі людзьмі, якія валодалі ім, але пры гэтым кантралявала іх саміх і задавала форму выказвання думак. Нездарма рэлігійныя дзеячы імкнуліся авалодаць не толькі словам, але і пісьмом. Яшчэ Э. Ратэрдамскі ў сваім творы «Пахвала глупству» дае слова Морыі, якая выкрывае іх, кажучы, што яны «... лічаць сябе падобнымі багам, калі ім удаецца праславіцца двухмоўем, нахштальт п'явак, і слоўцамі, нібы бразготкамі, хоць бы гэта і было зусім недарэчы. Калі ж не хапае ім заморскай тарабаршчыны, яны здабываюць з напаўспархнелых грамат некалькі састарэлых выслоўяў, каб пусціць пыл у вочы чытачу» [7, с. 13]. Відавочна, што выкарыстанне мовы ў якасці інструмента і сродка кантролю не новая з'ява. Тэафраст дакладна прыкмячаў, кажучы пра чалавека, які ўмее карыстацца мовай, што ён «першаму сустрэчнаму ў адказ на кожнае слова... паўтарае, што ўсё гэта глупства, а ён, маўляў, сам усё лепш ведае, і хто яго выслухае – пераканаецца ў гэтым» [8, с. 18]. Разам з тым лагічныя канструкты, якія павінны спрыяць разуменню і тлумачэнню нашага жыцця, становяцца сродкам кантролю над ім і намі, не пакідаючы нам прасторы для выказвання (ці нашых думак, аж да ўяўлення, ірацыянальных меркаванняў). Гэтаму можна супрацьстаяць толькі адным сродкам – самой мовай і пісьмом, уступаючы ў поле розуму і ведаў (ці няведання і глупства). Пры гэтым мы ўступаем на тэрыторыю логікі, якая нас і занявольвае.

Аднак, як заўважыў Э. Фром, «калі дакладна, што разумны чалавек – гэта перш за ўсё той, хто здольны здзіўляцца, то гэта зацвярджэнне – сумны каментар з нагоды розуму сучаснага чалавека. Пры ўсіх вартасцях нашай высокай пісьменнасці і ўсеагульнай адукацыі, мы страцілі гэты дар – здольнасць здзіўляцца. Лічыцца, што ўсё ўжо вядома – калі не нам самім, то якому-небудзь спецыялісту, якому належыць ведаць тое, чаго не ведаем мы» [10, с. 10]. Таму мы трапілі ў пастку, дзе самі знішчаем цалкам відавочна нашу душу. Сам рацыяналізм, які павінен нам дапамагчы справіцца з усімі праблемамі, ужо ў пачатковым у сваім пракце не мае «... месца для таго, што пазней будзе разглядацца як склад душы, г. зн. для пачуццяў, жаданняў і інстынктаў індывіда» [5, с. 338]. Жаданне рацыяналізаваць ўсю чалавечую прыроду прыводзіць да таго, што нават мова знакаў знаходзіцца пад пагрозай. Сама яна аказваецца ў іншым вымярэнні, яна ўтрымлівае іншую логіку і не даступна ўладным катэгорыям. Аднак яна і стварае ўладную матрыцу, якая перадаецца з пакалення ў пакаленне, ствараючы рэальнае вымярэнне, на якое

распаўсюджваюцца спароджаныя ім міфы. Мова знакаў стварае і піша міфы, якія з’яўляюцца ўніверсальнымі ў нашай чалавечай прыродзе. Развіваючы сваю думку, Фром кажа, што «міфы вавілянян, індзейцаў, егіпцяня, яўрэяў, грэкаў створаны на той жа самой мове, што і міфы народаў ашантэ і трук. Сны якога-небудзь сучаснага жыхара Нью-Ёрка або Парыжу падобныя на тыя, якія, па сведчаннях, сніліся людзям, якія жылі некалькі тысячагоддзяў таму ў Афінах або Ерусаліме. Сны старажытных і сучасных людзей створаны на той жа самой мове, што і міфы, аўтары якіх жылі на світанку гісторыі» [10, с. 15].

У гэтым вымярэнні мы можам убачыць зараджэнне мовы ўлады, яна ствараецца міфам і міф для яе з’яўляецца асновай. На гэтай падставе, Р. Барт пісаў, што «міф – гэта слова, міфам можа стаць усе, што пакрываецца дыскурсам. Вызначальным для міфа з’яўляецца не прадмет яго паведамлення, а спосаб, якім яно выказваецца; у міфа маюцца фармальныя межы, але няма субстанцыяльных. Значыць міфам можа быць усё?.... Любы прадмет гэтага свету можа з замкнёна-нямога існавання перайсці ў маўленчы стан, адкрыцця для засваення грамадствам – бо ніякі закон, ні прыродны, ні іншы, не забараняе нам казаць пра што заўгодна» [1, с. 265]. Калі мова ўлады змога завалодаць самой структурай мовы сімвалаў, то перад нашымі вачыма адчыніцца жажлівая карціна, якую выразна стала бачна ў XX стагоддзі. Наша агрэсія і дэструктыўнасць заняволіць нас саміх. Адгалоскам гэтых падзей паслужылі з’яўленне ідэальнай мадэлі мовы, вычышчанай ад усяго, што магла даць чалавечая прырода, і заменена тым, што будзе патрэбна ўладзе. Характэрнай рысай гэтага стану было з’яўленне Newspeak і Nadsat. Для гэтых моў няважная палітычная, ідэалагічная ці культурная сістэма, яны жывуць і ў талітарнай, і ў аўтарытарным і нават дэмакратычным прасторы. Гэтыя мовы ствараюць уласныя ўмовы прамовы і думкі, якія ўзнікаюць самі па сабе, несучы ў сабе ўладную структуру агрэсіі, варожасці. Паўсядзённае выказванне самаўзнаўляецца ўсімі носьбітамі гэтай мовы. Мова падтрымлівае і захоўвае сістэму цалкам, ёй не патрэбны кантроль і гвалт, сама мова ёсць кантроль і гвалт, ён сам сябе стварае. Hate speech і post-truth з’яўляюцца яго структурамі. Аналагічная сітуацыя складваецца і з пісьмом. Ж. Дэррыда меркаваў, што «пісаць – гэта таксама не мець магчымасці даваць пісьму яго сэнс: гэта значыць зводзіць сэнс, але і адначасова ўзвышаць запіс» [3, с. 21].

Мы бачым, што і пісьмо, і мова набываюць форму віртуальнасці. У іх і было заўважана праява Hate speech і post-truth – яны драбняцца для

патрэб улады. З з'яўленнем на сцэне камунікацыйных тэхналогій, якія з'яўляюцца адной з асноў палітычнай улады, і як дакладна заўважыў У. Бернстайна, што «самі па сабе камунікацыйныя тэхналогіі не вядуць ні да павелічэння грамадзянскіх свабод, ні да іх ўшчамлення. Але магчымасць доступу да іх вызначае палітычную рэальнасць. Гітлер і Сталін, захапіўшы ўладу, манапалізавалі тэхналогіі падобнага роду і ўкаранілі сачэнне за насельніцтвам, якое не мела шырокага доступу да камунікацыйных прылад, ды і выкарыстанне насельніцтвам падобных прылад па сваім меркаванні лічылася недапушчальным» [2, с. 15]. Аднак зараз ствараецца бачнасць таго, што гэтыя тэхналогіі выступаюць супраць самой улады, але якой? І знішчаем мы ўладу ці гэта толькі змена аднаго выказвання аб лепшым свеце іншым, дзе можна дасягнуць мэты, выкарыстоўваючы слоўнікавы запас навамоўя. Сам Оруэл меркаваў, што «мы жывём у стагоддзе палітыкі. Войны, фашызм, канцлагера, гумовыя дубінкі, атамныя бомбы і іншае ў тым жа родзе – вось пра што мы разважаем дзень за днём, а значыць, аб тым жа галоўным чынам пішам, нават калі не дакранаемся ўсяго гэтага наўпрост» [6, с. 644]. Ідэя пра тое, што наша мова і пісьмо можа не ўтрымліваць слоў, якія як маркеры ўздываюць людзей на страшныя дзеянні, выглядаюць трывіяльна. Можна сказаць, што той, хто больш за ўсіх крычыць аб барацьбе з гвалтам, сам жа яго і спараджае. Супрацьборства фашызму ў мове самога індывіда, які змагаецца з ім, вядзе да яго адраджэння. Оруэл дакладна прымеціў, што «безліч твораў, у якіх праводзіцца пэўная агітацыя – за Савецкую Расію ці супраць, за сіянізм ці супраць, за каталіцкую царкву або супраць і т. д. – аказваюцца ацэненыя яшчэ да таго, як іх праچытаюць, уласна, да таго, як напішуць... ўварванне палітыкі ў літаратуру было няўхільным» [6, с. 645]. Мы бачым навамоўе ў нашай мове, і мы з'яўляемся яго носьбітамі як бы мы гэтаму не супраціўляліся. Наш моўны апарат дае нам нарыхтоўкі, якія мы можам надзяляць уладнымі ацэнкамі, але ў нас застаецца выбар гэтых ацэнак. Па сутнасці, гэта галоўная тэма, якая павінна быць сёння вывучана.

Літаратура

1. Барт, Р. Мифологии / Р. Барт. – М.: Акад. проект, 2008. – 351 с.
2. Бернстайн, У. Массмедиа с древнейших времен и до наших дней / У. Бернстайн. – М.: АСТ, 2017. – 510 с.
3. Деррида, Ж. Письмо и различие / Ж. Деррида. – М.: Акад. проект, 2007. – 494 с.

4. Леви-Строс, К. Печальные тропики / К. Леви-Стросс. – М.: АСТ, 2018. – 441 с.
5. Маркузе, Г. Критическая теория общества: избранные работы по философии и социальной критике / Г. Маркузе. – М.: АСТ, 2011. – 382 с.
6. Оруэлл, Д. Скотный двор; 1984; Памяти Каталонии; Эссе / Д. Оруэлл. – М.: АСТ, 2003. – 661 с.
7. Роттердамский, Э. Похвала глупости / Э. Роттердамский. – М.: Гослитиздат, 1960. – 167 с.
8. Теофраст Характеристики / Теофраст. – СПб.: Азбука-классика, 2010. – 153 с.
9. Фромм, Э. Анатомия человеческой деструктивности / Э. Фромм. – М.: АСТ, 2009. – 635 с.
10. Фромм, Э. Забытый язык. Введение в науку понимания снов, сказок и мифов / Э. Фромм. – М.: АСТ: Астрель, 2010. – 315 с.

Н. А. Залесская
Белорусский государственный экономический университет
(г. Минск, Республика Беларусь)

ЯЗЫКОВАЯ КАРТИНА МИРА ПОЛЬЗОВАТЕЛЯ СОЦИАЛЬНОЙ СЕТИ INSTAGRAM

Языковая картина мира «включает в себя словарь, совокупность образов, закрепленных в языковых знаках, идеостиль говорящего, языковую идеологию носителей языка, тип ассоциативно-вербального отражения мира» [1, с. 43].

В интернет-коммуникации особое место занимают социальные сети, а также те «новые возможности реализации ценностно-маркированных современным индивидом потребностей, которые они представляют» [4, с. 84]. «...Языковая картина мира социальной сети очень подвижна, она определяет отношение человека к миру, его интерес и вовлеченность во все, что происходит не только в его жизни, но и в мире целом» [3, с. 52].

Instagram – социальная сеть особого типа, в которой виртуальная самопрезентация и социализация субъектов коммуникации опирается на визуальную составляющую – фотографию или видео. Для подписчиков это является своего рода подтверждением достоверности информации. В отличие от Facebook, где фотография служит для привлечения внимания к тексту, или от Twitter, который является в основном текстовой коммуникационной платформой, в Instagram пост запоминают имен-